

ФЕМІЦИД ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ «ЖІНОЧОГО ВБИВСТВА»

FEMICIDE AS ONE OF THE TYPES OF “FEMININE MURDER”

Остапчук Л.Г., к.ю.н., доцент,
заступник начальника кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології
Академія Державної пенітенціарної служби

У статті надано кримінологічну характеристику одному із видів домашнього насильства – феміциду. Доведено, що дане поняття міститься у кримінальних законодавствах багатьох зарубіжних країн. Проведено аналіз кількісних показників насильницьких дій вчинених по відношенню до жінки, адже феміцид – це саме вбивство жінки через те що вона є жінкою, що з кожним роком зростають. Обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, що мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема: сформульовано визначення нового для кримінального законодавства України виду домашнього насильства (вбивства) – «феміциду». Визначено особливості закріплення даного поняття у діючих нормативно-правових актах зарубіжних країн. Запропоновано інструмент для визначення у якому стані перебуває жертва на момент вчинення щодо неї феміциду та що передувало вчиненню таких протиправних дій щодо неї. Сформульовано авторське, спрощене пояснення певних правових категорій, що позначають способи (дії) насильства, що надасть жертві правильно оцінити (зрозуміти) характер вчинюваних щодо неї дій.

Доведено, на підставі вивчення зарубіжного досвіду, що численні прояви феміциду характерні саме для релігійних країн. Вивчено розповіді жінок, які зазнавали насильства тільки через те що вони є жінкою та які активно протистоять цьому явищу і своїми діями привертають увагу всього світу до цієї проблеми. Зазначено ряд країн, де представники влади зробили ряд важливих кроків, щоб передбачити саме кримінальну відповідальність за вчинення феміциду. Створено кримінологічний портрет жертви феміциду. Виокремлено основні детермінанти вчинення феміциду. Визначено основні види феміциду, що вчиняються у світі, зокрема це: 1) селективні аборти дівчаток, так звана тенденція переривання вагітності через передбачувану (жіночу) стать плоду (КНР, Індії, Пакистані, Кавказ, Західні Балкани, тощо); 2) убивства честі – убивство жінки (дівчини), вчинене її родичами-чоловіками за накликане на сімю «безчестя» (подружня зрада, дошлюбний секс, негетеросексуальність); 3) смерть жінок внаслідок домашнього та сексуального насильства (в тому числі в проституції); 4) вбивство серійними маніяками; 5) загибель жінки внаслідок часткового або повного хірургічного видалення зовнішніх жіночих геніталій чи інше їх навмисне пошкодження або зміна, що вчиняється з немедичних причин: з культурною, релігійною або іншою метою, 6) кримінальні аборти, від акушерського насильства, саті, каро-карі, полювання на відьом. Обґрунтовано необхідність створення дієвого правового механізму захисту прав жертв феміциду в Україні, який би своєчасно стримував кривдників від його вчинення.

Ключові слова: феміцид, насильство, гендерна приналежність, обмежувальні заходи, домашнє насильство.

A criminological description of one of the types of domestic violence that is femicide is provided in the article. It is proven that the criminal legislation of many foreign countries contains this concept. An analysis of the quantitative indicators of violent acts committed against women is carried out because femicide is the very killing of a woman due to the fact she is a woman, which is increasing every year. A number of new conceptual provisions, conclusions and recommendations, which have important theoretical and practical significance, are substantiated, in particular: the definition of a new type of domestic violence (murder) "femicide" for the criminal legislation of Ukraine is formulated. The specifics of establishing this concept in the current legal acts of foreign countries are determined. A tool for determining victim's state at the time of committing femicide against her and the obstacles preceded the commission of such illegal actions against her is proposed. An original, simplified explanation of certain legal categories denoting methods (actions) of violence, which will enable the victim to correctly assess (understand) the nature of the actions committed against her, are formulated.

Based on the study of foreign experience, it is proven that numerous manifestations of femicide are characteristic for religious countries. The stories of women who were subjected to violence just because they are women and who are actively resisting this phenomenon and drawing the attention of the whole world to this problem by their actions, are studied. A number of countries where the authorities have taken a number of important steps to provide for criminal liability for committing femicide, are noted. A femicide victim's criminological portrait is created. The main determinants of committing femicide are singled out. The main types of femicide committed in the world are identified, in particular: 1) selective abortions of girls, the so-called tendency to terminate pregnancies due to the expected (female) gender of the fetus (China, India, Pakistan, the Caucasus, the Western Balkans, etc.), 2) honor killings – the murder of a woman (girl), committed by her male relatives for "dishonor" inflicted on the family (adultery, premarital sex, non-heterosexuality); 3) women's death as a result of domestic and sexual violence (including prostitution); 4) murder by serial maniacs; 5) woman's death as a result of partial or complete surgical removal of the external female genitalia or other intentional damage or their alteration, which is carried out for non-medical reasons: for cultural, religious or other purposes, 6) criminal abortions, from obstetric violence, sati, karo-kari, witch hunt. The need to create an effective legal mechanism for femicide victims' rights protection in Ukraine, which would deter perpetrators from committing it in a timely manner, is substantiated.

Key words: femicide, violence, gender identity, restrictive measures, domestic violence.

Постановка проблеми. З ратифікацією Стамбульської конвенції Україна взяла на себе зобов'язання привести вітчизняне законодавство до її вимог. Насамперед, Україна ратифікувала багато міжнародних договорів про права людини, зокрема Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання, Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенцію про права дитини, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Важливо підкреслити, що з метою реалізації положень Стамбульської конвенції, було внесено зміни до Кримінального та Крими-

нального процесуального кодексів України, якими запроваджено комплексний підхід щодо запобігання домашньому насильству та супутнім явищам. Також, введено нові визначення термінів та ряд норм, спрямованих на покращення захисту потерпілих від такого насильства.

Численних змін зазнав Кримінальний кодекс України та ще ряд діючих нормативно-правових актів. До законодавства ввійшли раніше невідомі правові дефініції, також не можемо не сказати про зміни у видовій класифікації домашнього насильства як кримінально-протиправного явища. У той же час законодавець визначає кривдником особу як чоловічої так і жіночої статі, дотримуючись при цьому гендерної рівності, як основного принципу, дія якого спрямована на забезпечення прав і свобод жінок та чоловіків. У той же час проведений нами аналіз матеріалів кримінальних проваджень за ст. 126-1, 134, 151-2,

152, 153 КК України (у період 2019–2021 рр.) вказує на те, що за статтю більшість потерпілих від домашнього насильства – жінки (86,4%). Серед яких – дружина (співмешканка) (55,7%), дочка (16,6%), а також мати (14,1%) винного [1]. Тому перед нами постала нагальна потреба дослідити саме таку форму насильства як феміцид, що міститься у законодавствах більшості зарубіжних країн та розробити дієві засоби запобігання даному кримінально-протиправному прояву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у сфері сімейно-побутових відносин досліджували ряд вітчизняних вчених, зокрема: О. І. Белова, А. Б. Блага, В. В. Вітвіцька, Б. М. Головкін, Г. В. Дідківська, О. І. Зазимко, О. В. Ковальова, Л. В. Крижна, М. Г. Кузнецов, С. В. Романцова, Х. І. Романюк, М. Ю. Самченко та ін.. Так, Головкіна Б. М., у своєму дисертаційному дослідженні «Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень» (2002р.) сформував власне визначення видів кримінальних правопорушень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері на ґрунті криміногенних конфліктів між злочинцем і потерпілим» [9]. Поряд з цим Крижна Л.В. «Попередження злочинів, що вчиняються у сфері сімейно-побутових відносин» (2000 р.), визначила, що соціальне коріння домашньої злочинності свідчить про існування проблем в економіці, освіті, вихованні й інших різних сферах суспільного буття [10]. Не менш цікавою є робота Зазимко О. І. «Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання подружніх вбивствам» (2010 р.), і у якій нею викладено результати поглибленої кримінологічної характеристики подружніх вбивств, їх детермінації та запобігання [10]. Також, у своїй науковій роботі Блага А.Б. «Насильство в сім'ї: кримінологічний аналіз і запобігання» (2014 р.) провела кримінологічний аналіз насильства в сім'ї шляхом з'ясування кількісно-якісних показників, вивчення особи, яка вчиняє насильство в сім'ї, та віктимологічного аналізу жертви такого насильства [8]. Вагомий внесок у сферу запобігання домашній злочинності вніс вітчизняний вчений М. Г. Кузнецов у кандидатській дисертації «Домашнє насильство: кримінологічна характеристика та запобігання» (2020 р.), у якій дослідником було запропоновано авторське визначення поняття «домашнього насильства» як об'єкта кримінологічного дослідження [12]. Не можемо не дооцінювати вклад зазначених вчених у дослідження інституту домашнього насильства, однак наявні наукові розробки безпосередньо не стосувалися комплексного кримінологічного аналізу насильства вчиненого щодо жінок, що позначається у законодавстві зарубіжних країн поняттям «феміцид», що вказує на актуальність обраної нами теми дослідження.

Формування цілей статті. Мета цього дослідження полягає у тому, щоб на підставі аналізу рівня жіночої смертності від насильницьких дій розробити можливі засоби запобігання даному кримінально-протиправному прояву та запропонувати інструменти, що нададуть можливість жертві приймати обґрунтовані рішення у майбутньому.

Виклад основного матеріалу. Проведений нами аналіз положень міжнародного законодавства, у частині запобігання домашньому насильству дозволив нам, з поміж передбачених кримінальним законодавством України форм домашнього насильства виокремити ще одну, під загальною назвою – «феміцид». Дане поняття було сформульовано Діаною Рассел у 1976 році під час Першого міжнародного суду зі злочинів проти жінок у Брюсселі (Бельгія), для позначення насильницької смерті жінок. На той час поняття феміциду використовувалося для формування статистичних даних, а також у процесі проведення гендерних досліджень. Згодом, у різних соціальних і політичних контекстах, розуміння феміциду закріпилося – як

смерть жінки через гендерну приналежність, у результаті домінування норм культури, релігійних звичаїв та нерівності прав між чоловіком і жінкою.

Термін *femicidio* або *feminicidio* (португальською мовою) походить від англійської мови *femicide*, для позначення насильницької смерті жінок. Феміцид – вбивство жінок через те, що вони жінки. Феміцид – це, перш за все, категорія феміністичного аналізу, яка дає соціальну видимість різним формам насильства щодо жінок, водночас обґрунтовує його юридичне значення та встановлює відповідальність за його вчинення. Крім того, включення такої гендерно-правової категорії до інституту прав людини та соціальних прав дозволить створити нові конфігурації моделей спрямованих на запобігання насильства, щодо жінок, піддаючи сумніву відмінності між статями та розриваючи стосунки з поняттям біологічного детермінізму.

Якщо звернути увагу на історію, можна підтвердити той факт, що феміцид є одним із найстаріших видів кримінально-протиправної поведінки, в основному це явище відбувалося і нажалі відбувається у культурах де чоловіків цінують набагато вище ніж жінок. Витоки такої соціальної дискримінації між чоловіком та жінкою існували ще у стародавні часи, ще тоді вчені вдавалися до роздумів чи є жінка людиною та чи має вона душу. Така «неповноцінність» представниць жіночої статі знайшла своє відображення у теологічних і філософських працях стародавнього світу. Так, наприклад, Сократ говорив: «Три речі можна вважати щастям: що ти не дика тварина, що ти грек, а не варвар, і що ти чоловік, а не жінка» [2, с. 30].

В умовах сьогодення ряд країн, включили поняття «феміциду» до кримінального законодавства (Латинська Америка, держави Карибського басейну). Так, у Бразилії у серпні 2006 року президент Бразилії Луїс Інасіу Лула да Сілва підписав закон Лей Марія да Пенха – Марія да Пенья, який набув чинності 22 вересня 2006 року. Відповідно до цього Закону у Бразилії вперше на законодавчому рівні було визначено форми жорстокого поводження з жінками. Закон посилив покарання для кривдників, створив спеціальні суди за домашнє насильство і зобов'язав владу відкрити цілодобові притулки для жінок, які зазнали насильства. У законі прямо зазначено, що домашнє насильство між одностатевими партнерами та домашнє насильство, вчинене жінкою щодо чоловіка в гетеросексуальних стосунках, караються відповідно до закону. У лютому 2012 року Верховний суд Бразилії підтримав конституційність закону Марії да Пенья, постановивши, що прокурори «можуть порушувати справи про домашнє насильство незалежно від того, висуває жертва звинувачення чи ні». ООН оголосила його знаковим законом про домашнє насильство. Також, цим нормативно-правовим актом встановлюються обмежувальні заходи для кривдника, зокрема: видалення кривдника з дому, заборона наближатися до жертви та контактувати з нею, а також обмеження побачень з дітьми. Для позначення причин смерті жінок внаслідок домашнього насильства було введено систему кодування саме на рівні законодавств. Так, у Бразилії було прийнято рішення застосовувати певні коди, для позначення причини смерті жінки (код X 91 – підвищення, удуснення або асфіксія; X 95 – агресія за допомогою вогнепальної зброї; X 99 – агресія за допомогою гострого або проникаючого предмета; Y 00 – агресія за допомогою гострого предмета).

Марія да Пенья не єдина поборниця за права жінок, які зазнали домашнього насильства. З поміж загальної чисельності активісток, які борються за права жінок можна виокремити Норму Андраде, Македонію Бланс Флорес, Імельду Марруфо Наву, Глорію Кареага Перес, Марту Ламас, Оріану Лопес Урібе та інші [3].

Аналіз фактів вчинення насильства по відношенню до жінок вказує на те, що завзвичай насильство по відношенню до них вчинялося особами з якими вони мали

дружні, домашні чи сімейні стосунки у певний момент свого життя, так званий інтимний феміцид. Більшість феміцидів вчиняється за місцем проживання жертви. Приблизно 30% жінок протягом життя зазнають певної форми фізичного насильства з боку свого інтимного партнера. Як правило, інтимному феміциду, передують посилення активів фізичного, сексуального або психологічного насильства, він виникає у результаті конвергенції різноманітних соціальних, економічних і культурних факторів, пов'язаних із статтю.

Проте слід розглянути інші види феміциду, такі як не інтимний феміцид, що практикується без інтимних зв'язків. Ці вбивства часто конкурують із сексуальним насильством, що має назву сексуальний феміцид. Проведене нами дослідження показало, що майже 20% вбивств жінок передували сексуальні кримінальні правопорушення, з застосуванням тортур, пов'язаних з расовою ненавистю, трансфобією, мізогінією, сексизмом, каліченням статевих органів або іншими формами гетеронормативного чоловічого домінування.

Визначено основні види феміциду, що вчиняються у світі, зокрема це: 1) селективні аборти дівчаток, так звана тенденція переривання вагітності через передбачувану (жіночу) стать плоду (КНР, Індії, Пакистані, Кавказ, Західні Балкани, тощо), 2) убивства честі – убивство жінки (дівчини), вчинене її родичами-чоловіками за накликане на сімю «безчестя» (подружжя зрада, дошлюбний секс, негетеросексуальність); 3) смерть жінок внаслідок домашнього та сексуального насильства (в тому числі в проституції); 4) вбивство серійними маніяками; 5) загибель жінки внаслідок часткового або повного хірургічного видалення зовнішніх жіночих геніталій чи інше їх навмисне пошкодження або зміна, що вчиняється з немедичних причин: з культурною, релігійною або іншою метою, 6) кримінальні аборти, від акушерського насильства, саті, карокарі, полонання на відьом, тощо.

Ретроспективне дослідження судово-медичної експертизи вбивств жінок показало, що травми ший частіше траплялися під час інтимних феміцидів, а травми верхніх кінцівок – у не інтимних випадках. Внутрішньочерепні травми та забої також частіше зустрічалися, коли агресор був невдомий, тоді як травми серця частіше траплялися при інтимних феміцидах. Незважаючи на ці відмінності, найпоширенішими причинами смерті були удушення та травми завдані гострим предметом із застосуванням сили.

З поміж основних причин такого явища як феміцид, науковці виокремлюють: низький рівень освіти жінок (жертви), низький рівень освіти інтимного партнера (кривдника); вищий рівень освіти чи професійної кваліфікації жінки, а ніж у партнера; релігійні практики (іракські мусульмани). Домашнє насильство також вражає жінок, які не мають офіційної роботи чи професії. З іншого боку, більшу економічну самостійність жінок можна вважати захисним елементом від такої форми насильства. Чим нижчий дохід жінки, тим більший ризик зазнати насильства.

З урахуванням результатів проведеного дослідження та вивчення основних дермінантів феміциду, як однієї з форм домашнього насильства ми розробили один із інструментів протидії такому явищу, але для того, щоб жертва могла відповісти на запропоновані нами запитання, вона повинна розуміти зміст основних понять, наявність яких підпадає під кваліфікацію домашнього насильства або насильства з боку інтимного партнера. Ключовим моментом такого плування є те, щоб всі форми насильства, що містяться у Кримінальному кодексі України були викладені для потенційної жертви у доступній, простій формі, зрозумілій для її сприйняття з урахуванням того психологічного стану у якому вона перебуває та потребує допомоги.

Так, фізичне насильство, – це коли на вас нападають або погрожують насильством; сексуальне насильство –

коли вас гвалтують або змушують вступати або дивитися на принизливий для вас статевий акт; психологічне, вербальне насильство, це коли кривдник постійно ображає, глузує, влаштовує сварки з вами; економічне насильство, коли ви не можете отримати будь-який дохід, кривдник не дає вам грошей на задоволення природних потреб; залякування – це якщо ви постійно отримуєте погрозиливі та страшні повідомлення або «sms»; переслідування, коли ви постійно отримуєте телефонні дзвінки або за вами постійно спостерігають задля того, щоб викликати у вас страх, коли кривдник постійно змушує вас перебувати з ним на зв'язку, щоб відслідковувати ваше пересування проти вашої волі; пошкодження майна – коли кривдник навмисно завдає шкоди вашій власності, тощо.

Запропонований нами, інструмент оцінки ризику в основному призначений для використання жертвами насильства з боку інтимного партнера. Головне призначення цього індикатора ризику це допомога жертві реально оцінити потенційний ризик/шкоду, якої вона зазнає, залишаючись у контакті зі своїм кривдником. Розроблений нами індикатор дає можливість жертві приймати обґрунтовані рішення щодо виходу чи залишення у відповідних стосунках з кривдником, це своєрідний засіб захисту від домашнього насильства у майбутньому, наслідком вчинення якого, може бути позбавлення життя, завдання тілесних ушкоджень або інші негативні наслідки.

Відповідаючи на питання, визначені у індикаторі, жертва повинна відповідати «так» або «ні», без жодних але. З поміж всіх питань, які можна (потрібно) задавати жертві домашнього насильства нами виокремлено основні: Чи погрожував коли-небудь ваш кривдник вбити/нашкодити вам або вашій родині? Чи вчиняв кривдник фізичний напад на вас або вашу сім'ю, чи влаштовував так щоб це зробив хтось інший за допомогою будь-якої зброї чи небезпечного предмета? Ваш кривдник коли-небудь завдавав шкоди тварині чи вбивав (погрожував це зробити) у вас на очах? Чи боїтеся ви того, що кривдник завдасть шкоди вашій ненародженій дитині або дітям, які живуть з вами? Чи був колись ваш кривдник покараний за порушення обмежувального припису? Ваш кривдник постійно ображає, принижує, звинувачує вас у всіх проблемах і це завдає вам емоційного болю? Чи слідував ваш кривдник за вами у соціальних мережах (читав текстові повідомлення, переглядав без вашого дозволу вашу електронну пошту, тощо)? Чи пошкоджував кривдник коли-небудь ваше майно (пробивав колеса вашого автомобіля, ламав ваші вікна чи двері тощо)? Чи гвалтував (намагався звалтувати) вас кривдник, чи примушував до будь-яких інших дій сексуального характеру без вашої згоди? Чи контролює ваш кривдник ваш доступ до ваших грошей чи забирає ваші гроші без вашого дозволу? Чи має ваш партнер доступ до вогнепальної чи будь-якої небезпечної зброї? Як ви вважаєте, чи є у вашого кривдника проблеми із зловживанням алкоголю, наркотиків, у результаті вживання яких ви можете спостерігати за змінами у його психіці та як наслідок відчувати агресію з його боку по відношенню до вас? Ваш партнер ревнує вас, демонструє власницьку поведінку? Чи є ваш партнер під заставою чи умовно-достроково звільненим, чи відбував покарання чи нещодавно звільнився після відбуття покарання, пов'язаного з насильством? Чи посилюється насильство чи контроль по відношенню до вас з кожним днем?

Провівши аналіз основних правових дефініцій по тематиці дослідження та виокремивши основні причини та умови, що сприяють, а іноді і провокують вчинення домашнього насильства нами визначено наступні спеціально-кримінологічні заходи запобігання насильства, щодо жінок, зокрема:

– отримання правоохоронними органами інформації від органів місцевого самоврядування про неблагополучні сім'ї та про джерела негативного впливу на членів сім'ї

(пияцтво, наркотики, безробіття, зрада, відсутність матеріальних статків тощо);

- виявлення випадків сімейних конфліктів, що стали причиною вчинення кривдником кримінального правопорушення у сім'ї;

- виявлення дитячої безпритульності;

- виявлення сімей із психологічною несумісністю членів родини, що викликає в одного із кривдників депресію, небажання жити під одним дахом тощо.

При цьому варто зазначити, що спеціально-кримінологічні заходи запобігання домашньому насильству, можуть бути застосовані як органами прокуратури так і правоохоронними органами шляхом поширення відомостей через засоби масової інформації, через телефони довіри, основне призначення яких – надати первинний захист жертві домашнього насильства, збирання та узагальнення інформації про кримінальні правопорушення, що вчиняються в сім'ї, постановка неблагополучних сімей на профілактичний облік.

Також, нами виокремлено ряд спеціально-кримінологічних заходів запобігання домашньому насильству, що вимагають постановки кривдника (кривдниць) на профілактичний облік. Серед них варто виділити:

- регулярне збирання правоохоронними органами, органами місцевого самоврядування інформації про кривдника;

- своєчасне направлення органами місцевого самоврядування інформації про кривдника до правоохоронних органів;

- постійний моніторинг, аналіз та оцінка інформації про вжиті заходи щодо кривдника.

Зазначені заходи можуть бути предметом обговорення на координаційних нарадах прокурора відповідного рівня (ч. 2 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру») із правоохоронними органами та органами місцевого самоврядування, державними адміністраціями з метою надання їм відповідної допомоги при проведенні цієї роботи, у тому числі підготовка (розробка) для них змістовних рекомендацій із зазначених питань; своєчасне взяття на профілактичний облік осіб, які раніше були засуджені, правопорушників, осіб хворих на алкоголізм, наркоманію та осіб з відхиленнями у психіці, забезпечення постійного контролю за їх поведінкою у побуті.

Важливе значення для спеціально-кримінологічних заходів запобігання феміциду, як виду домашнього насильства, мають заходи, що вживаються державними та недержавними інституціями на підтримку сім'ї. Такі заходи стимулюють створення сімей у державі, вирішують матеріальні і житлові проблем у сім'ї, відроджують установи сімейного дозвілля, що колись успішно функціонували, відновлюють сімейні пансіонати і будинки відпочинку, відновлюють підліткові клуби, спортивні школи, будинки дитячої і юнацької творчості; допомагають своєчасно реагувати на кривдника.

Ефективна діяльність правоохоронних органів щодо проведення спеціально-кримінологічних заходів запобігання домашній злочинності хоч і має низку особливостей, але здійснюється як система запобігання вчиненню кримінальних правопорушень і може розглядатися як один із видів спеціального запобігання феміциду, виходячи з того, що вчиняє кримінальне правопорушення у сім'ї конкретна особа, особисті характеристики якої об'єктивно свідчать про можливість вчинення нею або відносно неї за певних обставин кримінально-протиправного посягання.

Необхідність застосування до особи спеціально-кримінологічного та індивідуального профілактичного впливу визначається шляхом установа пов'язаних з нею криміногенних факторів, зокрема:

- вчинення в минулому правопорушень й аморальних вчинків;

- деформовані ціннісні орієнтації, неповна соціалізація особистості, низький рівень правосвідомості;

- наявність патологічних психічних розладів, що мають криміногенний характер (деякі психічні аномалії, сексуальні девіації);

- формування особистості у соціальному оточенні, що має неблагополучний характер (у неповній сім'ї, в умовах аморального і протиправного поведіння батьків і родичів, у спеціальних установах різного типу);

- несприятливі умови життя (погані матеріальні і житлові умови).

Окремий вид діяльності спеціально-кримінологічного запобігання феміциду – це віктимологічна профілактика кримінальних правопорушень, що вчиняються в сім'ї. Це напрям забезпечується шляхом застосування заходів, що направлені на профілактику алкоголізму та наркоманії у сім'ї, проведення різних правових, психологічних, педагогічних заходів, що спроможні захистити сім'ю від вчинення кривдником кримінального правопорушення, своєчасне і адекватне реагування правоохоронних органів на факти навіть одиничного прояву насильства щодо жінки.

Важливо зазначити, що такі заходи пов'язані з певним вторгненням у сферу приватного життя, а тому працівники поліції та інших органів при застосуванні до кривдника, наприклад, обмежувального припису не повинні виходити за межі допустимого впливу. Ужиття примусових заходів можливе лише стосовно певних категорій осіб, зазначених у законі (наприклад, умовно засуджених або тих, які вчинили домашнє насильство).

Зважаючи на це, серед методів, які можуть позитивно вплинути на поведінку кривдник, можна виділити метод переконання. Саме цей метод, як показало дослідження, спрямований на формування в особи позитивних уявлень про суспільство, корекцію негативних соціальних орієнтацій шляхом використання педагогічних і психологічних прийомів впливу.

Складніший для застосування, хоча і більш ефективний, – це метод надання допомоги. Він пов'язаний з реалізацією конкретних заходів, спрямованих на особистісний розвиток і поліпшення соціально-побутового становища особи, зокрема направлення її на роботу або навчання, покращення побутових умов, формування сприятливого мікросоціального середовища. Якщо ж переконання і надання допомоги виявилися неефективними, може бути застосовано метод примусу, що є виключною компетенцією поліції і суду. Серед головних заходів примусу, що застосовують у рамках спеціально-кримінологічних заходів запобігання домашній злочинності, вітчизняний учений М. Г. Кузнецов виділяє такі: «1) заходи адміністративної відповідальності, що мають як каральний, так і соціально-оздоровчий характер (адміністративний арешт або адміністративне затримання); 2) примусове лікування від алкоголізму та наркоманії, спрямоване не лише на поліпшення стану здоров'я особи, а й на запобігання вчиненню протиправних дій внаслідок алкогольної або наркотичної деградації особистості; 3) припинення порушень обмежень, накладених на особу внаслідок ведення нею протиправної діяльності (наприклад, унаслідок умовного засудження чи умовно-дostroкового звільнення)» [4, с. 162–163].

Серед заходів спеціально-кримінологічного запобігання феміциду перспективним вбачаємо створення програми довіри громадян до правоохоронних органів щодо запобігання домашній злочинності.

За даними дослідників, «такі програми вже існують у виді пілотних проєктів зі створення мережі поліцейських мобільних груп проти насильства – «Поліна» (доручення № 1005/05/20–2 «Про впровадження новітніх форм та методів роботи з реагування на факти вчинення насильства в сім'ї» від 27 січня 2017 р.). Мережа таких поліцейських мобільних груп як пілотний проєкт почав запроваджуватися в Дарницькому районі м. Києва, Малиновському районі м. Одеси та у м. Севєродонецьку

(Луганська область). Згодом проект був поширений на Новокодацький район Дніпропетровської області, Суворовський район м. Одеси, Лівобережний район м. Маріуполя, м. Бердянськ» [5, с. 45].

Основним завданням таких мобільних груп є надання допомоги людям, які постраждали від домашнього насильства та насильства з боку інтимного та не інтимного партнера. Важливе значення у цьому контексті набуває дія Національної «гарячої» лінії з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації.

Головне, що працівники, які працюють на цій лінії, надають жертвам домашнього насильства консультації цілодобово, анонімно і конфіденційно, а найголовніше – безкоштовно. Отже, без перебільшення, Національна «гаряча лінія» є важливим елементом у системі спеціально-кримінологічного запобігання домашньому насильству, оскільки є єдиним Всеукраїнським безкоштовним ресурсом для отримання інформації щодо проблеми вчинення кривдником кримінального правопорушення.

Серед спеціально-кримінологічних заходів запобігання домашній злочинності варто виділити: терміновий заборонний припис стосовно кривдника; обмежувальний припис стосовно кривдника; взяття їх на профілактичний облік та проведення з ними профілактичної роботи; направлення кривдника на проходження програми для кривдника [6].

На нашу думку, вищеперелічені заходи, які чітко визначені в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» мають профілактичну направленість і допомагають суб'єктам запобігання домашній злочинності своєчасно реагувати на вчинення кримінальних правопорушень у сімейній сфері. Більше того, виконання кривдником вищенаведених заходів спеціально-кримінологічного запобігання не тягне будь-яких негативних наслідків для особи. Натомість, за їх невиконання крив-

дник може бути притягнений до адміністративної або кримінальної відповідальності.

Ураховуючи вищезазначене, слід визнати, що без вирішення проаналізованих у цій статті проблем рівень та ефективність спеціально-кримінологічного запобігання домашньому насильству й надалі будуть залишатися малорезультативними і такими, що не повною мірою забезпечують реалізацію мети і завдань Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Як свідчить прокурорська практика, важливе значення у механізмі кримінологічної профілактики мають й заходи профілактики усунення, зокрема детермінант, що породжують та сприяють вчиненню домашньої злочинності. Сутність такої профілактики полягає в тому, що коли наряд Національної поліції України прибуває на місце вчинення кривдником кримінального правопорушення, він зобов'язаний здійснити такі кроки: прийняти від потерпілої особи (жертви кримінального правопорушення) заяву; організувати надання потерпілій особі невідкладної домедичної допомоги; оцінити потреби жертви кримінального правопорушення і визначити необхідність проходження нею реабілітаційної програми; провести профілактичну бесіду з кривдником та організувати і забезпечити йому проходження реабілітаційної програми.

Висновок. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що вся запобіжна діяльність, що проводиться правоохоронними органами шляхом реалізації кримінологічної профілактики щодо запобігання як домашньому насильству так і феміциду зокрема не повинна бути формальною. Також необхідним вбачається введення до кримінального законодавства України, поняття «феміциду», для позначення рівня жіночої смертності від домашнього насильства, що значно превалює над рівнем чоловічої, задля розробки дієвого механізму запобігання зазначеним кримінально-протиправним проявам у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єдиний реєстр досудових розслідувань. URL: <https://erdr.gp.gov.ua/erdr/erdr.web.system.LoginPage.cls> (дата звернення: 01.06.2023).
2. Гентош Л., Кісь О. Гендерний підхід: історія, культура, суспільство: збірник статей. Львів: ВНТЛ-Класика, 2003. 252 с.
3. Christy White. Meet Mexican activists fighting for women's rights. URL: <https://uk.shinshu-navi.com/meet-the-mexican-activists-fighting-for-womens-rights-6c00> (дата звернення: 01.06.2023).
4. Кузнецов М.Г. Домашнє насильство: кримінологічна характеристика та запобігання. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Міжрегіональна Академія управління персоналом. Київ, 2020. 237 с.
5. Калашник О., Віллс Е. Протидія домашньому насильству: практичний посібник для поліцейських. Київ, 2018. 75 с.
6. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 5. Ст. 35.
7. Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Харків, 2007. 184 с.
8. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз та запобігання): монографія. Харків: ФОП Макаренко. 2014. 360 с.
9. Головін Б. М. Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2003. 19 с.
10. Зазимко О. І. Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання подружнім вбивствам: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. / Національна академія прокуратури України. Київ, 2010. 20 с.
11. Крижна Л. В. Попередження злочинів, що вчиняються у сфері сімейно-побутових відносин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2000. 215 с.